

Rigó Balázs¹

Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék

Témavezető: Földi András tanszékvezető egyetemi tanár

II. Jakab (1685–1688) két intelme fiához (1692, 1703) – Forrásközlemény

II. Jakab (1685–1688) neve alatt két intelem maradt az utókorra. Az elsőt 1692-ben a XIV. Lajostól kapott St. Germain-i palotájában írta száműzetése idején, a mű sokáig kéziratban maradt, megjelentetésére politikai okokból nem került sor. A másodikat, feltehetőleg Jakab halála után szerkesztették, míg megjelentetése Jakab halála után két évvel, 1703-ban Londonban történt meg. Az angol nyelvű szakirodalom alig foglalkozik velük, magyar fordításban pedig még nem jelentek meg. Jakab gondolatait, államelméletét, politikai teológiáját legfőképpen uralkodásának cselekedetei, valamint parlamenti beszédei és száműzetésében írt levelei alapján tárták fel. Jakab megítélése az 1688-89-es forradalom dicsőségének emelkedésével egyenes arányban csökkent. Sőt, már száműzetése első hónapjaiban a pamfletirodalom céltáblájaként csak gúnyolódtak rajta. A támadások hevessége a *whig* történetírók révén egyre fokozódott, míg száműzetésének évei pusztán epizód szerepet kaptak a róla írott munkákban.

Macaulay monumentális művében, mindössze három mondatot szán az 1692-es intelmre. *„Az 1692. áprilisi nyilatkozványban az egész ember leplezetlenül áll előttünk, eltelve képzelt jogaival, képtelen annak megértésére miképp lehetne kivüle még más embernek is valami joga, buta, makacs és kegyetlen. Egy majdnem ugyanazon időben kibocsátott más irata, a mennyire lehet még világosabban kitünteti, mily keveset tanult keserű tapasztalásaiból.”*² A nagy angol történész a további két mondatban az intelem utolsó részét, az államszervezet leírását bírálja igen erőteljes formában.

Az intelmek nem szerepelnek sem Hill,³ sem Kenyon Stuartokról írt összefoglaló, részletekben gazdag munkáiban,⁴ sem Miller Jakabról írt

¹ ORCID: 0000-0003-0112-9546

² Macaulay 1877. V. k. 149.

³ Hill 2002.

⁴ Kenyon 1980. és 1981.

életrajzi monográfiájában.⁵ Ugyanakkor a legújabb, a jakobitákkal foglalkozó szakirodalom⁶ külön figyelmet szentel nekik. Az intelmek elhanyagolásának oka, Jakab uralkodásának negatív megítélése mellett az írásos emlékek fellelhetőségének a nehézségében rejlik.

Az 1692-es intelem egy kézírásban fennmaradt átírata a Windsor kastély Stuart iratai között található. Az internetes tájékoztató szerint ez a kézirat, amely gyönyörűen olvasható, csak átírat, amelyet feltehetőleg a párizsi Scots College-ban írtak, ahol Jakab az eredeti iratot letétbe helyezte.⁷ Az eredeti irat a francia forradalom viharai között Jakab visszaemlékezéseivel (az ún. *Memoirs*), síremlékével együtt sajnos megsemmisült.

Az 1692-es intelem⁸ nyomtatásban először 1816-ban jelent meg Clarke szerkesztésében, a „*Life of James II*” c. műben,⁹ amely számos eredeti, azóta megsemmisült írásos emléket, memoárt, levelet, kéziratot tartalmaz. A kutatások ugyanakkor feltárták, hogy a mű szerzője minden valószínűség szerint egy Dicconson nevű jakobita, aki azonban a mű szövegének túlnyomó részét alighanem Jakab memoárjai alapján, azaz saját betoldások nélkül írta meg. Mindazonáltal az 1692-es intelmet és annak szerzőségét Miller se nem vitatja, se nem említi a „*Life*” és a „*Memoirs*” szerzőségének bonyodalmaival és a források keletkezésének körülményeit összefoglaló, művét lezáró fejezetében.¹⁰ Ugyanakkor Miller kiemeli, hogy a „*Life*” nagymértékben autentikus, de vannak olyan részei, amelyeket a megbízhatóság érdekében össze kell vetni más írásos emlékekkel.

Ami a másik intelmet¹¹ illeti, azt Londonban adták ki 1703-ban, és amennyiben akár az uralkodó, akár az özvegy királyné kérésére a nyomdász-szerkesztő készítette (ami több mint valószínűnek látszik), mindenképpen megerősíti az 1692-es intelem szerzőségét és annak hiteles tartalmát. Tehát az 1703-as intelem mindenképpen az 1692-es felhasználásával készült. A két intelem szövege közötti nagyfokú hasonlóság, valamint az, hogy az utóbbi az 1692-es szöveg felhasználásával készült könnyen igazolható, ha egybevetjük a két szöveg szerkezetét, szókincsét, megfogalmazását és mondatait. Mindezekből következően alig merülhet fel kétség, hogy a nyomtatásban csak 1816-

⁵ Miller 2000.

⁶ Mann 2000. 11-26.

⁷ <https://www.royalcollection.org.uk/collection/1006012/for-my-son-the-prince-of-wales-1692> (2018.05.29.)

⁸ A mű címe: *The Advice to His Son 1692*, vagy másik alakban: *For my Son the Prince of Wales 1692*.

⁹ Clarke 1816. 617-647.

¹⁰ Miller 2000. 243-245.

¹¹ Eredeti címe: *The Late King James, Advice to His Son*.

ban megjelent 1692-es *intelem Dicconson* vagy bárki más önálló szellemi teljesítménye lenne.

Az 1703-as mű, minden bizonnyal az első, Jakab által írt *intelem olvasóbarát, tömör, gördülékeny, egész változatos szókincset felvonultató összefoglalása*. Ezzel szemben az 1692-es, rendkívül terjengős, nehézkes, gyér szókincsű, visszatérő fordulatokkal és gondolati ismétlésekkel tarkított körülményes mű.

A két *intelem* célja merőben különböző. Az 1692-es a királytükörök, közelebről a tanító célzatú, a korai újkorban rendkívül népszerű fejedelmi *parainesis* műfajába tartozik. Jakab nyíltan bevallott célja a restauráció kezdetétől, 1660-tól, valamint a saját uralkodása (1685–1688) során szerzett tapasztalatok átadása a trónörökösnek. Ugyanakkor Mann kiemeli, hogy a mű abból a félelemből született, hogy Jakab az 1692-es, a francia flotta által támogatott tengeri csatában, illetve második, utóbb sikertelennek bizonyult kísérlete során, hogy a trónt visszaszerezze, esetleg fogságba kerül, vagy netán meghal.¹² Az a cél sem vethető el, hogy Jakab, mint megannyi uralkodó vagy politikus, élete vége felé apologetikus módon próbálhatta saját működését magyarázni, értelmezni és megérteni. Az *intelemből* nyilvánvaló, hogy Jakab a vallás felé fordulva, leginkább saját kicsapongásait bánta meg, ugyanakkor politikájára visszatekintve legfeljebb a hízelgők iránti szigorát hiányolta. Míg a katolicizmus iránti merev ragaszkodásával, ennek messzire vivő alkotmányos következményeivel, amelyből a dicsőséges forradalom sarjadt, tulajdonképpen továbbra is azt mutatja, hogy visszatérése sem lett volna maradandó. A vallás mellett Várkonyi Gáborral való egyetértésben ki kell emelnünk, hogy *„a gondoskodó atya a 16-17. század erkölcsi világképének egyik pillére volt. A család fejének minden tettét ez a gondoskodás kellett, hogy áthassa.”*¹³

Az 1703-as *intelem* ezzel szemben, habár az 1692-es *intelem* szinte szolgaián követő, betoldásokat nem tartalmazó mű, mégis propaganda célból íródott. Az *intelem* terjedelmileg kb. a harmada az eredeti változatnak. Jakab erkölcstelenségei, kicsapongásai, szeretői és a restauráció udvari élete nem szerepel benne. Mann egyenesen azt állítja, hogy Jakab kegyes özvegyének az a célja tárul fel benne, hogy férjéből bűneit *„ügyetlen módon kinyilatkoztató, leendő szentet”* faragjon. Az állítással többé-kevésbé egyet kell értenünk. Nem tagadjuk, hogy Jakab az önvallomásként is felfogható 1692-es *intelmében* hiteles módon szakít a kicsapongó életvitelével, és őszintén ítéli el azt. Ugyanakkor azzal nem

¹² Mann uo.

¹³ Várkonyi 2009. 84.

értünk egyet, hogy özvegye Jakabból szentet akart volna faragni. Mindenesetre az világosan látszik az 1703-as szövegből, hogy a bűnök részletezésének az elhagyása révén Jakab valóban akár mintauralkodóként is beillene. Jóllehet a királytükörök többnyire az ideális, vágyott uralkodó képét festik meg, és efféle idealizálási törekvésektől Jakab sem volt mentes, az intelmekben többször is őszintén megvallotta, hogy jó lett volna, ha bizonyos dolgokat előre tudott volna. A vágyott állapotot jeleníti meg az is, hogy szinte a teljes szöveg végig imperativusban íródott.

Tovább erősíti a propaganda jelleget, hogy az 1692-es szöveg szerint a háború költségeit a parlament, míg az 1703-as szerint a nép segítségével kell viselni. A propaganda jelleg mellett szól még az újabb szöveg lerövidítése. Az 1703-as intelemből, mint fentebb már említettük, kikerült minden Jakab erkölcstelenségére (szoknyavadász hajlamára) utaló részlet. Kihagyta a nyomdász-szerkesztő ugyanakkor a katolikusokra, Skóciára és Írországra vonatkozó részleteket is, csakúgy, mint a hevenyészett államszerkezet-leírást is. Jakab 1703-as intelme így nemcsak tömör, olvasmányos általánosságokat tartalmazó, elvont eszmefuttatás lett, hanem az anglikán és a jakobita érzékenységnek is megfelelt, ezzel segítve elő az elhunyt uralkodó rehabilitálását és fiának, akit szintén Jakabnak hívtak, a hazatérését.

Az 1703-as szöveg, éppen rövidsége és általánossága miatt, valójában kevés kivetnivalót hagyhat maga után. Az olyan állítások pedig, miszerint Anglia biztonsága a tengerek fölötti uralmán és a kereskedelem virágzásán nyugszik, örökérvényűek az angol történelemfelfogásban. A hízelgők természetének leírása szintén toposz a kora-újkorai államelméletben, már Erasmus is külön fejezetet szentel nekik „*A keresztény fejedelem neveltetése*” c. művében. Jakab mély vallásossága pedig tiszteletet ébresztő, de balszerencséjére ez a vallásos mélység alattvalóira nézve, főként az alkotmányos berendezkedés tekintetében, azok legbensőbb érzését, azaz a biztonságukat fenyegette, és e félelemérzetből következően a teljes társadalom, az anglikán, a presbiteriánus, a disszenter, sőt még a katolikus felekezet is ellene fordult 1688-ban.

Az alábbiakban Jakab intelmeinek első magyar fordítását adjuk közre. A fordítás során a stílusbeli sajátosságokat, amelyek akár az olvashatóság rovására is mennek, a lehető legnagyobb szöveghűséggel igyekszünk visszaadni. Így megtartottuk Jakab körülményes stílusát és a szövegek tagolását is. Akár féloldalas mondatait viszont az érthetőség végett megtörtük, azok stílusa ugyanakkor így is nyilvánvaló lesz az olvasás

során. Mivel az angol nyelvben gyakorlatilag nincsenek nemek és esetek, így a névmások indokolatlan, túlburjánzó használatával az érthetőség jelentős csorbát szenved. Jakab viszont számos helyen akár négy-öt, „ami, amely, az” és ezekhez hasonló névmást is használt, amelyeket []-l el oldottunk fel. A ()-ek Jakab gondolatait tükrözik és az eredeti szövegben is így szerepelnek. A lábjegyzetekben csak a legszükségesebb adatokat tüntettük fel, amelyek a Jakab gondolatmenetéhez bizonyos háttér-információként szolgálnak. Az intelmek tartalmi elemzésére, terjedelmi okok miatt ebben a tanulmányunkban nem vállalkozhatunk, azonban az ELTE ÁJK VI. PhD Konferenciájáról (2018) készülő kötetben megteesszük.

Felhasznált irodalom

Alaistar J. Mann: The First Jacobite and the Scottish Parliament. In: A. I. Macinnes – K. German – L. Graham (ed.): Living with Jacobitism, 1690–1788, New York 2016.

J. S. Clarke [Dicconson]: The Life of James the Second, King of England, London 1816.

Ch. Hill: The Century of Revolution, 1603–1714. London – New York 2002.

J. P. Kenyon: The Stuarts. London 1981.

J. P. Kenyon: Stuart England. London 1980.

T. B. Macaulay: Anglia története II. Jakab trónralépte óta. (ford. Zichy Antal), Budapest 1877.

J. Miller: James II. New Haven – London 2000.

Várkonyi Gábor: Az atyák hatalma. In: uő: Ünnepek és hétköznapok. Budapest 2009.

***

Függelék

James II's eldest surviving son James Francis Edward Stuart was born on 10 June 1688, precipitating the removal of the King from the throne. In 1692, the exiled James wrote this advice to his son, of which this is a transcription probably made at the Scots College in Paris, where James had deposited his papers. It is not clear how much the transcriber has adapted the text he copied because the original, along with many of James's papers, was lost in the French Revolutionary Wars.

As well as advising against ambition, anger and drinking to excess, James writes about the importance of keeping to the Catholic faith. James Francis Edward held firm to his father's precepts, refusing to convert even when to have done so might have secured his succession to the British throne. James's other main advice is to beware the power of women: he strongly advises against the mistakes he believes both he and his brother Charles II made through having mistresses, bitterly stating that women are only motivated by money and influence.

Fiamnak, a walesi hercegnek

1692

A királyoknak, akik a cselekedeteikért senki másnak, kizárólag csak Istennek és önmaguknak felelősek, óvatosabbaknak és körültekintőbbeknek kell lenniük, mint azoknak, akik alacsonyabb rangúak. És amiként az alattvalóknak az a kötelességük, hogy hűséges engedelmességgel tartozzanak királyuknak és, hogy megtartsák az ő törvényeit, ugyanígy a király, hivatala által, köteles atyai szeretettel és gondoskodással viseltetni feléjük. Mindebből a sokaságból te vagy az első, és én úgy tekintek magamra, mint akinek kötelessége, hogy megadja neked ezeket a soron következő tanácsokat, amelyekre annál is inkább hajlandó vagyok, figyelembe véve az életkorodat, az én sajátomat és ügyeim jelenlegi állását.

Először is minden tekintetben szolgálj Istent, ezzel válsz jó kereszténnyé és buzgó katolikusává a Római Egyháznak, amely az egyetlen igaz katolikus és apostoli egyház, és ne hagyj, hogy bármilyen emberi megfontolás eluralkodjon rajtad, hogy eltérítsen tőle. Emlékezz rá mindig, hogy a királyoknak, fejedelmeknek és a világ minden nagyságának egy napon minden tetteikről számot kell adniuk az előtt a nagyszerű bíróság előtt, ahol a cselekedetei alapján mindenki megítéltetik. Vedd figyelembe, hogy azért jöttél a világra, hogy a mindenható Istent szolgálj, és nem csak azért, hogy örömet szerezz magadnak, és azt, hogy a királyok általa [ti. Isten által] uralkodnak, és, hogy az ő különleges védelme nélkül semmi sem tud virágozni, amit te magadra vállaltál. Szolgálj tehát az Istent fiatalságod napjaiban, és elnyered érte a jutalmadat az élet mezején, fogj hozzá idejekorán, ne odázd el, emlékezz arra, hogy a kiváló emberektől többet várnak, mint másoktól, az ő példamutatásuk sokat jelent, és követni fogják, akármi is legyen az. Legyél különös gonddal arra, hogy elkerüld a dorbézoló embereket vagy

az ateista személyeket, akik a bizalmadba és a kegyeidbe férkőznek, senki ilyenben sem szabad bízni, nem jobban azoknál, mint akik az aranyat az ő Istenükké teszik, ők vészterhes időkben elhagynak téged, csakúgy, mint bizonyára azok [is], akikben nincsenek meg a kereszténység elvei. A tiszta észnek és ítéletnek ez a hiánya, csakúgy, mint a meggondolatlanság, amely az embereket rossz kereszténnyé teszi, és amely ember és ember között gazembert hoz létre, aki amennyire igaz az ő Istene felé, valószínűleg sőt, bizonyára az lesz a királya felé is. Alkalmazz ilyen [ti. hűséges keresztényt], bízz ilyenben, és ne hagyj, hogy másmilyen, mint ilyen személy a bizalmadat és a kegyeidet élvezze. És habár az lehetetlen egy királynak, hogy senki másnak csak ilyennek vegye a hasznát, részesítsd az ilyeneket előnyben, légy gondos arra, hogy mennyire bízol meg egy latitudináriusban.¹⁴ Ők elveiket tekintve általában ateisták, természetüket nézve gazemberek, köpönyegforgatókra jellemző módon általában gyávák, józan ítéletalkotás nélkül, ha pedig egy kis részük lenne ebben, akkor már nem lehetnének azok [ti. latitudináriusok]. Minden korban és minden országban mindig is volt ilyen szárnalmas lény, már olyan régtől fogva is, mint például Kegyetlen Péter¹⁵ fivére, Kasztíliai Henrik¹⁶ király uralma. Jól tennéd, ha elolvasnád, mit mondott jó tanácsként Henrik a fiának a halálos ágyán.

Ha Istennek kedvében áll visszahelyezni engem a trónra (akinek a jóságában én bízom, hogy megteszi), remélem, hogy úgy el tudok rendezni minden dolgot, hogy az neked könnyebbé tegye, hogy teljes birodalmamat a királyság biztonságára és minden alattvaló elégedettségére kormányozzad. Semmilyen király sem lehet boldog, anélkül, hogy az alattvalója ne lenne jólétben, és a nép sem élvezheti biztonsággal a saját javait anélkül, hogy a király se lenne jólétben és olyan állapotban, hogy megvédje őket és hogy biztosítsa a saját jogait. Ezért őrizd meg az előjogaidat [*prerogatiue*], de ne zavarj az alattvalókat tulajdonukban, sem pedig hitükben, emlékezz mind a törvény, mind a próféták nagyszerű tanára, „tégy úgy, amit szeretnél, hogy veled tegyenek.” Légy nagyon figyelmes arra, hogy senki, aki alattad áll, ne nyomja el a népet vagy gyötörje őket zaklatással, perekkel vagy nagy munkákkal. Emlékezz, hogy a királynak a népe atyjának kell lennie, és mindnyájuk iránt egy szülő gyöngédségével kell viseltetnie. Élj békességben és nyugalomban minden szomszédoddal, és tudd meg, hogy

¹⁴ Az anglikán egyház mérsékelt tagjai, akik formailag elismerték az anglikán egyház fensőbbiségét, hitelveikben azonban nagyon tág spektrumot tűrtek meg, a hagyományos hit követelményén túljutva, a hitben különösen az ész, az értelem szerepét hangsúlyozták.

¹⁵ I. Kegyetlen (másként Igazságos) Péter Kasztília és León királya, (ur. 1350–1366 és 1367–1369).

¹⁶ II. Henrik, I. Péter féltestvére, Kasztília és León királya (ur. 1366–1367 és 1369–1379). A két uralkodó között véres testvérháború zajlott a trónért.

a királyok és fejedelmek ugyanolyan nagy rablók lehetnek, mint a tolvajok és a kalózok, és el fogják nyerni a büntetésüket a nagy [ti. isteni] bíróság előtt azért, mert igazságtalanul elvesznek bármit tőlük [ti. a szomszédoktól]. És ne ragadd el magad a becsvágytól vagy a hamis dicsőség vágyától a világon, hogy azok elfeledtessék azt az isteni tanítást [ti. ne tégy olyat mással, amelyet te sem szeretnél, hogy veled tegyenek], és soha se győzzenek meg, hogy annak fogj neki, hogy a területeidet jogtalan szerzéssel növeld meg, légy elégedett azzal, ami a te sajátod. Törekedj arra, hogy a gondolat szabadságát törvény által honosítsd meg, nagy csapás volt a népre, csakúgy, mint a Koronára, hogy elfogadták a Habeas Corpus törvényt, mivel az arra kötelezi a Koronát, hogy nagyobb haderőt tartson fenn, mint ami szükséges ahhoz, hogy megvédje a kormányzatot. Ez elősegíti az elhidegült, féktelen, háborgó szellemű embereket, hogy saját maguk számára nagyobb biztonsággal eszeljék ki és őrizzék az elvetemült terveiket, amit pedig szánt szándékkal Shaftesbury earlje¹⁷ talált ki és folytatott.

Soha se legyél számottevő katolikus sereg nélkül, amely nélkül nem lehetsz biztonságban, és akkor a nép megköszöni neked a gondolat szabadságát. Ne hagyd, hogy meggyőzzenek, hogy ettől eltérj. A mi áldott Megmentőnk kiséprúzta a népet a Templomból, de én soha sem hallottam arról, hogy bárkit arra parancsolt volna, hogy betérjen oda. Ez olyan különös kegy és jóindulat, amelyet a Mindenható Isten bárkinek megmutat, akit annyira megvilágosít, hogy az igaz vallást magához ölelje. Ezt kedvességgel, iránymutatással, jó példával kell, hogy az emberek megszerezzék, nem pedig félelem útján, és nekem semmi kétségem sincs afelől, hogy ha egyszer a gondolat szabadságát rögzítjük, akkor számos áttérés fog bekövetkezni, amely olyan igazság, amelyről a protestánsok közül túl sokan vannak meggyőződve, csakúgy, mint az anglikán egyházbéliek és mások közül is, és ezért, hogy azt [ti. a gondolat szabadságát] elérjük, az több óvatosságot és ügyességet kíván.

Semmi sem veszedelmesebb az emberre és a legnagyobb emberre nézve sem, mint az, hogy teret engedjen a nők iránt érzett tiltott szerelemnek, ez minden bűn közül a legcsábítóbb, és ezen a legnehezebb úrrá lenni, ha nincs kiirtva még bimbózdó állapotában. Ez a bűn annyira egyetemes és olyan gyakori a rossz példa által félrevezetett fiatalság között, hogy nagyon kevesen vannak, akik időt szánnak maguknak arra, hogy ugyanúgy átgondolják a veszélyeit, mint az ördögnek, az emberiség ellenségének más sugallatait és csábításait. Senki ne legyen nagyobb

---

¹⁷ Shaftesbury első earlje, Anthony Ashley Cooper (1621–1683), Jakab nagy köpönyegforgató ellenfele, aki kegyvesztése után a whigek oldalára állva, a parlament segítségével akarta kizárni Jakabot az öröklésből (kizárási válság 1679–1681).

figyelemmel ezekre, mint te, mivel Istent örömmel töltötte el, hogy engedte, hogy annak szüless, ami vagy. Mivel minél nagyobb az ember, annál jobban van szem előtt, különösen, ha békét, bőséget és nyugalmat élvez. És azért, hogy valakit a maga őrévé tegyünk, csak emlékeznünk kell a királyi próféta, Dávid király szörnyű példájára, aki habár Isten saját szívének megfelelő férfi volt, alighogy a királysága trónjára ült, máris elfelejtette a nagyszerű dolgokat, amelyeket Isten tett érte, és hagyta, hogy úrrá legyen rajta egy szép nő látványa, és nemcsak házasságtöréssel sértette meg Istent, hanem gyilkossággal is. Mindenki, akinek az a balsors jut, hogy ezek közül a szörnyű bűnök közül bármelyikbe esik, jusson eszébe és gyakorolja az ő igaz és őszinte megbánását, és ne feledje a büntetést és a balsorsot, amelyet Isten hozott rá ezen a világon, azért, hogy megkímélje attól [ti. a büntetéstől és balsorstól], ami majd csak jön [ti. a másvilágon]. Nem színlelhetem, hogy többet mondok neked annál, mint amit azok a jó emberek, akiket melléd helyeztem, és annál, amit a gyóntatód tett, és hogy meggyőztelek, hogy a tökéletesség magasságába érj el, mint azt, hogy emlékezz mindarra a jó tanácsra, amit neked adtak, és hogy folytassad a jó könyvek olvasását, és kerüld el a tétlenséget csakúgy, mint a rossz társaságot. Az előbbi [ti. tétlenség] mindenfajta kísértésre fogékonyra tesz, ami az utóbbit illeti, az pedig csoda, ha nem térítenek rossz útra senkit. Mindenekfölött azonban, irtózz tőlük, és vedd meg a profán és ateista fecsegőket és hazudozókat, akik hazugságaikkal odáig is elmennek, hogy a kereszténységet azzal forgatják ki magából, hogy minden vallási dolgot és szertartást nevetség tárgyává tesznek, nemcsak a vitáikkal, hanem az életmódjukkal is, amelyről Isten tudja, hogy nagyon is túl sokféle [ti. az előírásoktól eltérő]. Amit én mondok és mondani fogok, az nemcsak a kereszténységen és a tiszta észen alapul, hanem a tapasztalaton is, és habár igaz, hogy mindig irtóztam a profán és ateista emberektől, mégis szégyennel és zavarral, de be kell ismernem, hogy a rossz példák révén túlságosan hagytam magamat elragadtatni a nők szerelmétől, amely túl sokáig kerített hatalmába. És nem szolgáltam eléggé a magam védelmét az első támadásaitól ennek a félelmetes ellenségnek, és nem kerültem, amennyire csak kellene az alkalmakat, amelyek naponta felkínálták magukat, és túlságosan bíztam a saját magam erejében, és jobb véleménnyel voltam magamról, mint amivel kellett volna lennem. Drágán megfizettem érte, és szeretném, hogy te elkerüld azokat a hibákat, amelyekbe belefutottam, és ne hagyd, hogy a rossz példa vagy a természetes hajlam eltántorítson az értelemről és a józan észről. Mindenképpen tartsd észben, hogy keresztény vagy és a kötelezettségeket, amelyek a nagy áldásért rád hárulnak, és a viszonzást,

amelyben olyan biztos vagy, ha úgy élsz, mint egy [ti. igazi keresztény], és a nyomorult állapotot is, amelyben leszel, ha bűnben halsz meg. Kezdj korán helyesen élni, sokkal könnyebb lesz azt folytatni, mint megbánni miután elbukik az ember, az Egyház azt állítja, hogy a bűnös megtérése nagyobb csoda, mint a halott ember feltámasztása. Még akár ezen a világon is, senki sem lehet jólétben és nyugalomban, csak aki jó keresztény életet élt, minden bűn maga után vonja a fullánkját [ti. káros mellékhatását], és semmi sem tudja az ember szívét megtölteni vagy igazán boldoggá tenni, csak az Isten iránti szeretet. Gazdagság, tisztségek, érzéki örömek mind csak hiúság és a lélek zaklatása, ez a legbölcsebb ember mondása, aki valaha létezett, és ő az, aki akár előtte, akár utána ezeket mindenkinél jobban élvezte, de fontold és gondold meg jól az ostobaságát azoknak, akik bármilyen bűnre ragadtatják magukat, ők mindig könnyelműek és sem nyugalmat, sem békét nem nyernek, és soha sem érik el, amit megcéloznak. Egy kapzsi ember soha sem hiszi, hogy elég van neki, és soha sem élvezi azt, amije van, irigyli magától az életszükségleteket is, minden erényt és lelkiismeretet félretesz, hogy egy kis gazdagságot összekaparjon, olyan nyomorultul hal meg, ahogy élt, és amikor a végzetes óra eljön érte, mitől lesz neki jobb a minden fájdalommal és betegséggel megszerzett vagyonával? Mi baja lesz az, hogy elváljon attól, ami annyira a szívéhez tapadt, és milyen kilátása lehet, amikor nincs ideje megbánást gyakorolni, és megelégedést nyerni, hanem csak poklot és kárhozatot?

És most ami a te becsvágyó és büszke embereidet illeti, ők szintén sem nyugalmat, sem békét nem élveznek, milyen fájdalmakat vállalnak, hogy nagyra váljanak a világon, hogy tiszteljék, hogy becsüljék őket, milyen nehézségeken mennek keresztül, sőt, sokszor semmilyen hitvány dolgot sem hagynak elrendezetlenül, csak, hogy kielégítsék az övéik könnyed rajongását. És amikor elértek egy pontra, olyan messze vannak attól, hogy nyugodtak legyenek, még nagyobbá törekcszenek válni, és végül fejjel lefelé esnek a szomorú örökkévalóságba, amikor már túl későn ébrednek rá az ostobaságukra és örülségükre, és átkozzák a napot, amikor feladták magukat a becsvágyukért.

Ki lehet boldogtalanabb ezen a világon, mint a büszke ember, mindenki utálja és megveti, az embereknek örömet szerez, ha bosszanthatják, amit könnyen el is érnek azzal, hogy nem adják meg neki azt a tiszteletet és nem mutatják neki azt az udvariasságot, amelyet ugyanolyan rendű és rangú másik személynek pedig megadnak. Gyakran láttam, hogy ezt szándékosan csinálják, hogy kellemetlen helyzetbe hozzák őket, az embereknek örömet szerzett, hogy bosszantsák őket. A büszkeség és becsvágy Lucifer bűnei, a büszkeség a legfőbb oka az összes

eretnységnek, amely valaha létezett, és minden embernek el kellene kerülnie, főként pedig a fejedelmeknek és a nagy embereknek: emlékezz, hogy senki sem láthatja Isten arcát alázatosság nélkül. Légy óvatos, hogy a harag semmikor se vegye át az uralmat rajtad, az megsérti Istent, megharagítja és megbántja az embereket, és amíg tart, megfosztja az embert mind a józan észről és ítéletről. Sok nagyszerű ember elveszett általa [ti. harag] mivel az, amit mondanak, nem könnyen felejtődik el, és semmi más, csak a kereszténység vagy a félelem teszi az embereket, hogy ne nehezteljenek miatta. Ez teszi a fejedelmet a legnyomorultabbá, hiszen, hogyan kormányozhat másokat, ha még a saját szenvedélyeinek sem tud parancsolni? A szívedet ne a vigasságokhoz kössed, és kerülj el mindenféle kicsapongást, ezek az egészségedet rombolják, és alkalmatlanná tesznek az ügyek vitelére, még ezen a világon is, ha valaki egyszer hozzászólt, hogy túlságosan sokat igyon, nehéz, hogy megszabaduljon tőle. Ha az [ti. alkohol] forróvérű¹⁸ alkattal találkozik, hamarosan megöli, ha flegmatikussal, akkor minden más kényelmetlenség mellett eltompítja, kevesen nyerték vissza [tisztaságukat], akik egyszer hagyták magukat belerángatni. Remélem, nem szükséges terjengősebbé vennem ezt a tárgyat, mivel a civilizáltabb nemzetek között kevés fejedelem bűnös ezekben a kicsapongásokban.

Ami ellen a leginkább fel kell vértézned magad, az a hús bűne, a fejedelmek és a nagy emberek jobban ki vannak téve ennek a kísértésnek, mint mások, különösen, ha ők békét és nyugalmat élveznek. Ez a bűn maga után vonja a fullánkját, csakúgy, mint minden más is, és ennek [ti. káros mellékhatásnak, azaz Jakab szerint a fullánknak] több válfaja van, amiben a többivel közös, ezek azok, hogy senki sem elégedett, és alighogy valaki megszerzett egy tárgyat, az nagyon gyakran valaki egészségének, vagyonának, sőt tisztességének és megbecsültségének a kárára történik, és ismét kiteszi magát a fenti kellemetlenségeknek. A legnagyobb személyek sem képeznek kivételt, mivel, ha egyszer elengedik magukat és megadják magukat ezeknek a törvénytelen és veszélyes vonzalmaknak, sokkal jobban ki vannak téve a világ figyelmének, mint azok, akik alacsonyabb rangúak, és sokkal jobban is kell felelniük a rossz példáért, amit mutatnak, mint másoknak. És ugyanolyan felelősek is az alacsonyabb rangú emberek bánatáért, és senki más sem alkalmasabb arra, hogy becsapják őket [ti. a fejedelmeket], mint saját maguk, mivel a legtöbb alkalommal ez [ti. becsapás] nem is saját magukért [ti. a fejedelemért] történik, soha se azt hagyd, hogy a személyükben vagy a társalgásban annyira behízselgő létükkel, hanem,

---

¹⁸ Ti. szangvinikus.

hogy a jellemükkel ériék el azt, hogy helyzeted alapján nagy tetteket tegyél értük, és hogy kielégítsd a hiúságukat. Tudástól vezéreltetve beszélek, és semmi mást, csak amit láttam, mindezeket velem kapcsolatban álló cáfolhatatlan tanúk bizonyítják, és soha sem hallottam vagy tudnék akárcsak egyről is, aki így vagy úgy nem szedte rá a hódolóját. És meg vagyok győződve arról, hogy a hölgy pusztán a fejedelem személyének a szerelmétől volt félrevezetve, amelyet [ti. a szerelmet] ő [a hölgy] azzal mutatott meg, hogy kilépett a világból, és elment egy nagyon szigorú rendszabályú apácazárdába, ahol ő azóta is bűnbánatban és önsanyargatásban él. És hogy bebizonyítsam, amit mondtam, az egész világ tudja, hogy ezek a finom hölgyek hogyan viselték magukat, nemcsak azután, hogy a hódolóik mások kedvéért elhagyták őket, hanem amíg az ő nagy kegyük tartott, azzal, hogy másokkal viszonyt szőttek, és valódi hajlandóságuk zálogaként fél kézzel nyújtották azt, amit az ő megtévesztett férjjaiktól kaptak, aki pedig az egyetlen személy volt, aki nem látta, hogy hogyan csalják meg, vagy ha mégis, az ő szép hölgyei annyira megbabonázták és behálózták, hogy se nem igazán szakított velük, se nem használta őket arra, amit megérdemeltek volna. Ha csak a királyok, fejedelmek és nagyszerű emberek felfognák és megfogadnák a figyelmeztetést ezekkel a veszélyes nőszemélyekkel kapcsolatban, előbb melengetnének viperát a keblükön, mint egyet is ezek közül a hamis és hízalgő lények közül. Az antik történelem tele van ezekkel a lehangoló kapcsolatokkal, hogy a nők számlájára írhatóan mi történt a királyokkal, nagy emberekkel és egész nemzetekkel. Háborúk, országok pusztulása, mindemellett személyes gyilkosságok és vérontás csakúgy, mint családok pusztulása, amelyet az utóbbi napjainkban mi is több mint túl gyakran láttunk, kérem Istent, hogy egyszer mindenféle-fajta férfi elmélkedjen arról, amit erről a tárgyról mondok, és vessen számot magában, hogy ez [ti. a bűnös viszony] mekkora pusztulást és hírnévvesztést hoz számukra e világra csakúgy, mint arra a másokra. Nincs gályarab, aki csak feleannyira nyomorult, mint ezek a megtévesztett férfiak, mivel ők tudják, kiben kell bíznanak, ők nem lehetnek rosszabbak, annál, mint amik, és van egy kis békéjük és nyugalomuk is. Ezeknek [ti. a megtévesztett férfiaknak] azonban semmijük sincs, ki vannak téve mindannak a kellemetlenségnek, amely az ő féltékenységükből fakad és a szeretőik kapzsi és gőgös természetének, akik ritkán vagy soha sem elégedettek, amíg a szegény embert (Így hívom, és ezzel sem hagyom soha, hogy nagy legyen.), más tönkre nem teszi vagyonában, csakúgy, mint a hírnevében, és utána azt elpazarolják [ti. a szeretők], ahogy ezt már mondtam. És habár a királyoknak és fejedelmeknek több adható dolguk van, és így nem felelnek egy részéért,

mégis szándékosan rohanjak el a házból és hazából, és hagyjam a gyerekeiket [a szeretőkét] a plébánián, mégis, mindannak a szerencsétlenségnek ki vannak téve, mint a többi ember, még abban is, hogy az ügyeik vitelében akadályokba ütköznek, és tegyem ki őket a magán és közellenségeiknek is, akik nem fogják kihasználatlanul hagyni a gyöngeségüket, amit napjainkban láttunk. Nem állhatom meg, hogy ne hozzak egy példát rá, amikor néhány zendülő és királtságellenes lord és közrendű egyik klubjában páran javasolták, hogy támadjanak a szeretőkre, Lord Mordant, az atya azt mondta, semmi esetre sem, inkább emeljünk szobrot nekik, hiszen, ha ők nem lettek volna, a király nem verte volna adósságokba magát, és akkor nem lett volna ránk szüksége, látod, hogy a királyoknak csakúgy, mint az embereknek milyen óvatosságnak kell lenniük, hogy ne hagyják magukat eltéríteni semmilyen bűn által. A hátrányok nagyok és végzetesek, hiszen, ha a te nagybátyádnak, a királynak, nem lett volna ez a gyengesége, amely észrevétlenül és lépésről lépésre lopakodott belé, ő minden látszatra nagyszerű és boldog király lett volna, Isten dicsőségére és az alattvalói javára nagyszerű dolgokat vitt volna végbe. Mivel bátorság, ítélőképesség, szellemesség és minden egyéb kiválóság, amely egy király hasznára válik, a birtokában volt, amiként ezek az uralma végén gyönyörűen kitűntek azáltal, ahogy a pártokat irányította és kezelte, amelyek pedig ellene és a királtság ellen annyira ellenségesen viseltettek, hogy azt színlelték, hogy engem akarnak kizárni az öröklésből, valamint, azt, hogy rettegnek attól, hogy a pápaság átveszi a hatalmat. És, hogy láttassam veled, hogy milyen kevés valódi öröm és elégedettség van abban, ha bárki hagyja magát a törvénytelen örököknek átengedni, biztosítalak arról, hogy a király, a bátyám¹⁹ soha sem volt két napot, anélkül, hogy valami keserűsége és bánata ne lett volna, és én pedig tapasztalatból mondom, soha anélkül a kellemetlenség nélkül, amelyet azok a nők okoztak. Sem az ő, sem az ők iránti figyelemből nem helyes, ha részletekbe bocsátkozom, máskülönben pontosan meg tudnám tenni, amellyel nyilvánvalóvá válna, hogy milyen kevés hűséggel és kedvességgel viseltettek iránta, aki pedig figyelmessége és bőkezűsége olyan jeleit mutatta ki feléjük, sőt, olyan mélyen, amekkora gondossággal ők a saját gazdagodásukat segítették elő, vagy azt, hogy viszonyuk révén kedvezményeket, kegyet és más előnyöket kapjanak. Ahogy azt is [le tudnám írni], hogy az udvariaskodókban, akármennyire nem odaillőek is voltak, soha mást nem néztek, mint saját személyüket, nem törődve azzal, hogy mi mindennek tették ki a királyt; hogy mennyire kielégítették a [saját] büszkeségüket, a kapzsi szenvedélyüket vagy a bosszúvágyukat azokon, akik a kellő

---

¹⁹ II. Károly (1660–1685)

udvariasságot sem adták meg nekik; hogy hagyták, hogy a kormányzat legnagyobb sérelmére a Korona közellenségeivel szemben és a saját magán összeesküvések érdekében felhasználják egymást. Ez nyilvánvalóvá vált a Lord Kancellár, Hyde²⁰ kegyvesztésekor és akkor, amikor olyan sokáig és erőszakosan akartak kizárni engem az öröklésből.²¹ Az első példa bosszúból, az utóbbi a pénz szeretetéből eredt. A vizályt keltő párt százezer fontot ígért a hatalmon lévő nőnek, ha meg tudná győzni a királyt, hogy beleegyezését adja rá, a kizárásról beszélek, és ő igazán megpróbálta a gyarló erőfeszítést (ahogy azóta bevallotta nekem), és térdre borulva könyörgött a királynak a beleegyezésért. Óvakodj az ilyen fajta jószágoktól, soha semmire sincsenek tekintettel, csak magukra, ne higgy nekik, soha se hagyd azt, hogy túlságosan az ellenkezőjét mondják [mint, amit gondolnak]. Ha valaki olyan gyenge, hogy elhiszi azt, hogy ők [ti. hízelkedők] azok, akik minden lelkiismeret[i kérdést] és szégyent hátrahagytak és mindenkire igazak lesznek, azokat azonban önérdékből vagy számításból félre fogják tolni. Csakis tapasztalatból szólok ezekről a dolgokról, mivel abban a szerencsétlenségben volt részem, hogy megvezettek és elvakítottak ezek a törvénytelen örömök, ami miatt lelkem legmélyéből kérem a Mindenható Isten bocsánatát. Amit mondtam és felhoztam példaként, úgy mint a királyt, a bátyámat, az nem csak az ő végzete volt, hanem mindazoké is lesz, akik ilyen törvénytelen intrikát művelnek, különösen, akik soha sincsenek békében és nyugton, és bárki, aki elmés, nem állhatja meg, hogy ne ismerje ezt el, ezért, hogy békében és nyugalomban légy ezen a világon, ugyanakkor boldogságot is biztosíts magadnak az örökkévalóságban, ne hagyd, hogy a bűnök uralkodjanak rajtad, amelyek ráadásul a fullánkjaikat is magukkal hozzák, a legjobb, hogy az ember megvédje magát tőlük az az, hogy távold tartsad magad tőlük, hogy ne hagyd magad a kezdeti csábításnak, és hogy, ne bízz a saját magad önfegyelmében, és kerüld el azokat az alkalmakat, amelyek fokozatosan és észrevétlenül belerángatnak ezekbe a veszélyes kellemetlenségekbe. A fejedelmeknek másoknál jobban kell vigyázniuk magukra, mivel minden udvarban található olyan emberek, akik a fenti utat járják, akik, hogy a saját bűneiket elfedjék és hogy kegyben tartassák magukat, minden jártasságukat bevetve minden erőfeszítést megtesznek, hogy a fejedelmeket a veszélyes és törvénytelen tettek sodrába tereljék. Mások, abban a reményben, hogy megkedveltessék magukat a fejedelemmel vagy az urukkal, különösen olyanok, akik olyan jól ismerik magukat, hogy értelemmel felmérjék, hogy ahhoz akarjanak

²⁰ Edward Hyde (1609–1674), Clarendon earlje, Jakab apósa, aki az udvari intrikák révén kegyvesztett lett, majd önkéntes száműzetésbe vonult Németalföldre, ahol önéletrajzát és a forradalom rojalista szempontú történetét írta meg (*History of the Rebellion*). A munkák megírása után röviddel meghalt.

²¹ Kizárási válság 1679–1681. ld. fent.

érdemeket szerezni, hogy javaikat bármilyen törvénytelen úton növeljék, ki fogják használni azokat az egyszerű és szánalomra méltó embereket, hogy magukat felemeljék, nem azzal törődve, hogy mit gondol a világ róluk, hanem csak azzal, hogy a céljukat elérjék. Irtózz az ilyen szánalmas nyomorultaktól, és soha se bízz meg bennük, mivel ők azok, akikben olyan kevés kereszténység és oly silány lélek lakozik, hogy egy kevésért is eladnak és elárulnak téged. Ne csodálkozz, ha ennyire bőven taglalom ezt a tárgyat, engem is túlságosan elragadott azáltal, hogy a keserű tapasztalatok révén magam is azt találtam, hogy mindaz, amit írtam, igaz. Nem tudok nem emlékezni rá, és nem tudom nem figyelembe venni azt, amit egyike a mi angol történészeinknek megvizsgált és lejegyzett II. Henrikről.²² Azt, hogy őt a kicsapongás bűnéért, amely annyira magával ragadta, négy fia lázadással büntette meg, akik számos fordulattal a pártütökhöz csatlakozva fegyvert ragadtak ellene, míg végül visszatértek a kötelességeikhez. Azt sem tudom nem megvizsgálni, hogy a Mindenható Isten ivadékaik kárára más királyainkat is megbüntette ugyanazért a bűnért, nevezetesen IV. Edwardot²³ és VIII. Henriket.²⁴ Előbbinek mindkét fiát nagybátyjuk, III. Richárd²⁵ ölte meg, és a Koronát a királyi családnak attól az ágától [ti. a York-ág, jelképük a fehér rózsza] elvették és halálos ellenségüknek adták át. Ami pedig VIII. Henriket illeti, aki annyi fájdalmat vállalt, továbbá keresztényietlen és kerülő utat tett, hogy örökösei lehessenek, sőt, még parlamenti törvényt is hozatott, amelyben a törvényesség látszatával kinyilvánította, hogy természetes fia²⁶ lesz az örököse, és mindent megtett, amit csak tehetett, hogy a fiú nővéreit és a skótok királynőjének gyermekeit kizárja az öröklésből, amikor az ő soruk következne, hogy megörököljék Anglia Koronáját. Az Isteni gondviselés azonban ezt másként rendelte, elvette tőle a természetes fiát, és habár [vele együtt, ti. Edwarddal] három gyermeke követte őt, mégis, mindegyik gyermek nélkül halt meg, és a királyság a skóciai ágra került.²⁷ Ugyanezeket a vizsgálódásokat tehetjük más királyságok esetében, amelyek közül csak franciaországi II. Henriket²⁸ nevezem meg, akinek négy fia volt, akik vagyonban nőttek fel, hármójuk a koronát is megörökölte, és mindegyik törvényes utód nélkül halt meg,²⁹ mint ahogy

²² II. Henrik (1154–1189). Fiai Henrik, Oroszlánszívú Richárd (1189–1199), Geoffrey és Földnélküli János (1199–1216) mind felkeltek apjuk ellen.

²³ IV. Edward (1461–1470 és 1471–1483)

²⁴ VIII. Henrik (1509–1547)

²⁵ III. Richárd (1483–1485)

²⁶ VI. Edward (1547–1553)

²⁷ VI. Edward, Tudor Mária (1553–1558), I. Erzsébet (1558–1603) mind utód nélkül hunytak el, a trónt Stuart Mária, a skótok királynőjének fia, I. (VI.) Jakab (1603–1625), II. Jakab nagypapa örökölte.

²⁸ II. Henrik (1547–1559)

²⁹ II. Henriknek Medici Katalintól számos gyermeke született, közülük II. Ferenc (1559–1560), IX. Károly (1560–1574), III. Henrik (1574–1589) lépett a francia trónra, de mind törvényes utód nélkül halt meg.

Alenson [Alençon] hercege³⁰, másik bátyjuk is, és velük ért véget a Valois család, és a korona a Bourbonokra szállt át, személyesen, nagyatyámra, IV. Henrikre.³¹ És rátérve arra, amit én magam láttam és amire nagy súlyt kell helyezned, a néhai királynak, a bátyámnak az a balszerencse adatott, hogy nagyon a fenti végzetes bűnbe esett és minden szeretőjétől született gyermeke, de a királynétól egy sem, emellett az a megaláztatás is érte, hogy Monmouth hercege³² az övé volt, aki azt hitte, hogy az ő gyermeke, (habár az egész ismert világ csakúgy, mint én magam alapos okunk volt arra, hogy az ellenkezőt higgyük, és azt, hogy ő Rob Sidney volt). [Ez a herceg] dacolt a királlyal és Shaftesbury earljéhez és a pártütő csoportokhoz csatlakozott, abból a tervből kifolyólag, hogy elfogják és felkelést szítanak ellene, ugyanakkor eközben minden atyai gyengédséget mutatott felé [ti. Károly], amelynek arra kellett volna készíteni őt [ti. Monmouth-t], hogy jobban [ti. magaviseletben] térjen vissza, annál, mint amit tett. Most magamhoz is mint olyanhoz, akire Isten még ezen a világon nagy büntetést szabott ki, mert az a balszerencse érte, hogy a nők törvénytelen szerelme félrevezette, úgy kell szólnom, hogy visszanyerjem [ti. a szerencsémet] és intő példával és figyelmeztetéssel szolgáljak az egész világ számára. Dicsérem az ő isteni jóságát azért az összes sanyargatásért és büntetésért, amelyet végtelen könnyorületéből fakadóan tetszése szerint rám rótt, és amelyet, ha nem kellett volna oly gyakran szándékosan megismételnie, akkor is túl sok okom lett volna arra, hogy megértssem azt, hogy nem neki kellett volna felébresztenie [ti. magamtól kellett volna felébrednem] abból a letargiából és érzéketlenségből, amelyben voltam, [nevezetesen] hogy már a restauráció [1660] legelején megértem egy öcsém és egy nővérem elvesztését, ami után alig egy év telt el, anélkül, hogy érzékeny veszteségek ne érjenek úgy, mint gyermekeké, anyáé, feleségé, nővére vagy néhány barátomé és végül az, hogy a három királyságomtól is megfosztott a vőm, egyben unokaöcsém és a két lányom beavatkozása.³³ Mindezekért dicsérem Istent és úgy tekintek magamra, mint aki sokkal boldogabb, mint valaha volt az életében vagy mint amennyire élvezte azt, azáltal, hogy olyan lelki békém és belső nyugalmam van, amelyet nem lehet megérteni, de olyan is, amely tartalmazza az Isten akaratába való teljes belenyugvást, a keresztény alázatosságot, a szívből jövő megbánást a múltbeli bűnökért

³⁰ Ferenc 1555–1584, előbb [Alençon](#), majd [Anjou](#), [Touraine](#), [Berry](#), később [Brabant](#) hercege és [Flandria](#) grófja.

³¹ IV. Henrik (1589–1610)

³² James Scott, Monmouth hercege, (1649–1685), II. Károly és Lucy Walter törvénytelen gyermeke.

³³ 1688-89-ben Orániai Vilmos (1689–1702), felesége II. Mária (1689–1694) és sógornője Anna (1702–1714) segítségével a dicsőséges forradalom eseményei következtében végül megszerezte az angol trónt, Jakab pedig St. Germainbe száműzetésbe menekült.

és az Isten iránti olyan szeretetet, amely az ő könyörületének olyan segítségével ad feloldozást, amely sohasem sérti meg az ő isteni jóságát.

Van másik nagy kellemetlenség is (amelyet azt hiszem, még nem említettem), amely vonzza a királyokat és nagy férfiakat, hogy szeretőik legyenek, ez pedig a gyermekek, akik ezektől a szép hölgyektől származnak, akik sohasem lesznek nyugton, amíg a tieid, amíg jelentős címeket nem adnak nekik, hogy a hitelüket megerősítsék, ami következésképpen nagy javadalmat is igényel, és ezt erőltetik a rokonaik, barátaik és legáltalánosabban még a hízelgő miniszterek is, akik az ügyek vitelében vezető szerepet töltenek be, vagy csak azok, akik a maguk javára akarják [ti. a címeket]. A legtöbb esetben azok az úriemberek csakúgy, mint a szeretők ritkán fontolják meg uruk igazi érdekét, sőt inkább feláldozzák azt azért, hogy meggazdagodjanak vagy megmentsek magukat, amikor a parlamentben vagy néhány nagy versenytárral szemben, amiről a saját tapasztalatomból sok példát tudnék hozni, veszély fenyegeti őket. És akkor, amikor ők [ti. a gyerekek] férfivé és nővé nőnek fel, akkor ők [ti. a férfiak] soha sem elégedettek, kivéve, ha nagy tisztséggel járó és hasznot hajtó rangban vannak, attól függően, hogy mi az [ti. a rang], ami felé fordulnak [ti. meg akarnak szerezni], és sokszor még akkor sem könnyű, hogy alkalmas legyél arra, hogy [elviseld, hogy] agyondicsérjenek és magasztaljanak a dorbézolók és a követelőző személyek, akik csak a saját érdekükben udvariaskodnak, anélkül, hogy legalább mérlegelnék azokat [ti. az udvariaskodást], és ez nemcsak a szerencsétlen fejedelmet, az atyjukat hozza kényelmetlen helyzetbe a számlájukra [ti. viselkedésükére], de számos nagyszerű és arra érdemes személyt is, mivel majdnem elveszi tőlük az előrehaladás reményét, és hogy a számításukat a kormányzatban találják meg. Mindezek mellett ez nagyon megterhelő és drága, és nehéz is kitalálni azokat a támogatásokat és javadalmakat, amelyek megfelelőek az adományozásra, főleg, ha már birtokolják azokat, és talánnem is egyeznek azzal, amit elvárnak. Biztos vagyok abban, hogy ez [ti. az adományozás] nehéz és kellemetlen volt Anglia királyának, és figyelembe véve a Korona állapotát és az angol Kormányzat Alkotmányát ez mindig is így lesz. A nők [ti. a felnőtt lánygyermekek] semmivel sem kevésbé fáradságosak és drágábbak, nagy hozományt kell velük adni, és gyakran a nem nagy érdemekkel rendelkező személyek kerülnek nagy tisztségekbe vagy lesz belőlük Lord [Peer], hogy elvehessék őket [ti. a lányokat] és magasra emelkednek és arcátlanává válnak a saját becsvágyuk és kapzsiságuk vagy a feleségük által vezetve, ami sok bajt, bosszúságot és kellemetlenséget von maga után.

Most pedig figyelmeztetnem kell téged, hogy soha ne hagyd, hogy a fiatalság heve vagy a becsvágyó kívánságok vagy az önös érdekek vagy a

hízelgők gonosz győzködései afelé térítsenek, hogy támadó háború iránt kötelezd el magad, amelyek közül pedig a kereszténység és az erkölcs egyiket sem igazolhatja. A királyok és a fejedelmek sem tudják jobban igazolni a szomszédaik városainak és tartományainak az elvételét, hacsak ez nem megtorlás útján történik, mint a tolvajok vagy rablók a törvénytelen szerzeményeiket. Emlékezz Krisztusnak arra a mondására, hogy ne tégy rosszat, még akkor sem, ha jó következik belőle, vagy a másokra, légy elégedett azzal, ami a sajátod, amely elv pedig nem gátolja meg a királyokat és az államokat, hogy fegyvert ragadva és erőszakot erőszakkal megtorolva megőrizték és megvédjék azt, ami jogszerűen az övék, ezzel maguknak és alattvalóiknak is tartoznak, de szörnyű dolog elkezdni egy igazságtalan háborút. Mind erre a világra, mind a következőre nézve fontold meg a következményeit, nincs megbocsátás elégtételadás nélkül. Amellett, hogy milyen nyomort nem hoz a teljes királyságokra és tartományokra [ti. a háború], és annak ellenére, hogy a hadseregek jól fizetettek és jól fegyelmezettek, amely megakadályozza őket, hogy még egy ellenséges országban is szörnyűségeket kövessenek el, mégis, milyen pusztítást nem okoz egy aktív háború a szegény emberek ezreinek romjain, amit ne lehetne elkerülni? És a kormányzás és politika során felmerülő lelkiismeretes érvek mellett egy angol királynak másoknál, úgy értem a jogkövetőknél, óvatosabbnak kell lennie, (a bitorlók valószínű más mértéket követnek, hogy megvédjék a zsarnokságukat, és annyira kevésbé tartják észben a nemzet javát, mint amennyire a kereszténységet követik), hiszen a parlament segítségét kell bírnia, hogy fenntartsa és folytassa [ti. a háborút], és ha azzal, amit rá róttak, egyszer adósságokba verte magát, a Monarchia romjai felé haladva koronáját teszi kockára, amiről minden időben túl sok és végzetes példát is találhatunk, amióta csak a világra jöttem.³⁴

Ugyanebből az okból kifolyólag, Anglia királyának óvatosnak kell lennie, hogy a jövedelmei keretein belül éljen és ne hagyja, hogy hízelgők vagy gonosz lelkű miniszterek eltérítsék, hogy túllépje a bevételeit, akik abból olyan tervvel vernék adósságokba, hogy a parlament előtt elárulják. Mindezekon kívül, hogy ne legyen szükséged a parlamentre, tegyél meg mindent, ami igazán népszerű, ne hagyd a minisztereket vagy másokat, akik a te fizetésedben szolgálnak, legyen akár civil vagy katonai, hogy elnyomják vagy hatalmaskodjanak a társaikon, vagy, hogy hasznot húzzanak a jogaidból, vagy abból a hatalomból, amelyet a kezükbe tettek, és hogy ezt meg tudd tenni, ahol azt találod, hogy valamelyikük mulasztást követ el, bocsássad el és büntessed meg őket, hogy egy

---

³⁴ 1633-ban.

gonosz embernek vagy a köztársasági szellemnek a parlamentben ne legyen ürügye, hogy elszakítsa őket tőled, és hogy bármilyen eszközzel meggyengítsék a hatalmat, és elbátortalanítsák a tisztességes embereket, hogy hűséggel szolgáljanak téged. És, hogy egyik oldalról ne legyenek a nyakadon hízelgők, sem olyanok, akik csökkentenék a Korona hatalmát és jogát, tedd egyik dolgoddá, hogy ismerjed a kormányzat valódi alkotmányát, hogy magadat, csakúgy, mint a parlamentet is annak valódi keretei között tartsad. Rákövetkezőként pedig tanuld meg a nemzet kereskedelmét és azt minden törvényes eszközzel segítsd elő, mivel az az, amely téged otthon gazdaggá, külföldön pedig jelentékennyé tesz, őrizd meg a tengerek feletti uralmat, amely nélkül Anglia nem lehet biztonságban.

Ami a mi ősi skót királyságunkat illeti, tégy meg mindent, hogy ne hagyd, hogy a Királyság Kormányzatában változás álljon be, a Korona mellé fognak állni, és a Koronának is ki kell értük állni, mivel habár történtek felkelések és forradalmak, csakúgy, mint más országokban, a nemesség és a középbirtokosok [gentry] zöme és a középbirtokosok a közsabadok [gentry of the commons] közül nagyon lojálisak és monarchisták, különösen a közsabadok, legyenek a Forth folyótól északról [North Forth] vagy a Felföldről [High Land] jövők, kivéve a Campbelleket.³⁵ Skócia maradék része az a hely, ahol számosan vannak a merev presbiteriánusok és a lelkes és mezei gyülekezet hívők [conventicler]³⁶ között, amelyek közül az előbbieket a legveszélyesebbek, és mindig is keserű ellenségei lesznek a Monarchiának, és ezért ezt jól figyelembe kell vened, és a kormányzásból való bármilyen részesüléstől távol kell őket tartani. A másiktól, akik bár most és akkor is sok fáradsággal járnak illetve jártak, kevésbé kell félni, alig van gentleman közöttük, és annyira szertelen elveik vannak, hogy ők maguk sem tudnak soha egyetérteni. Senkiben ne bízz a kormányzás során csak azokban az ősi hűséges családokban, akik nem hajlottak a presbiterianizmusra vagy nem szoktak hozzá, hogy fellázadjanak. Légy a Felföld [High Land] lakóinak a Királya, különösen azoknak a klánoknak, akik mindig is megmaradtak a Korona mellett, tégy úgy, hogy a vezetőjük a Koronától függjön, anélkül, hogy ennek a nemességnek rosszat tennél, mivel nekik érdekük származik abból [ti. a kormányzásból]. A Korona igazi érdeke az, hogy azt az országot Angliától külön tartsa és a saját törvényei és alkotmánya alapján kormányozza, nézz át mindenkin, aki akármilyen

³⁵ Jakab ellen uralkodása kezdetén, 1685-ben Archibald Campbell, Argyll 9. earlje felkelést szított, akinek a serege végül harc nélkül széteszlott, majd Argyllt Jakab lefejeztette.

³⁶ Az anglikán egyházon kívüli gyülekezetek, főként disszidentek, akik a Conventicle Act (1664) alapján, leszámítva a szűkebb családtagokat, nem lehettek nagyobbak 5 főnél. Így gyakran az ellenőrzés elől menekülve, a szabad ég alatt formálták meg a gyülekezeteiket és tartották meg a szertatásaikat.

megtévesztő ürüggyel is, de a két királyság egyesítését javasolná, gyenge emberek, akiket némi magáncélból megvesztegettek vagy pedig a Monarchia ellenségei. Skócia önmagában ahogy van, nagyszerű támasza lehet [a kormányzásnak], ami azonban egyesülés [ti. Angliával] esetén semmi sem lehet, mondhatni, Anglia elnyelné, mint ahogy az Cromwell idejében is volt. Nagy gonddal kell lenned arra, hogy a kormányzást semmilyen nagy ember vagy család ne kaparintsa a kezébe, hogy zsarnokoskodjanak az ország maradék emberein, mivel természetből fakadóan hajlamosak rá, és hogy ezt elkerüld, mindig két miniszternek [Secretary of State] kell lennie, egy, aki az Udvarban [Court] székel és a másiknak Skóciában, és, hogy mentsd fel egyiket s másikat minden hat vagy tizenkét hónapban, és, hogy a miniszterek ne egyesítsék a kezükben az összes hatalmat (amelyre túlságosan is fogékonyak voltak), legyen kettő vagy három a [skót] Tanács [Councell] tagjai közül, aki felváltva Londonban tartózkodik, és, hogy vezess be a Tanácsban olyan napokat, amikor csak annak [ti. a skót] királyságnak az ügyeivel foglalkoznak, mivel lehet, hogy nem hallod vagy csak egy oldalról, hogy mi történik abban az országban. A parlament berendezkedése nagyon jó és nem kell megváltoztatni, különösen a törvénycikkelyek lordjai nevű bizottságot [Lords of the Articles]³⁷, mivel azzal az eszközzel [ti. a bizottsággal] a parlament nem tud nagy sérelmet okozni, és láttam, hogy azok, akik szándékosan bajt akartak okozni és a hatalmuk is megvolt hozzá, megkísérelték, hogy elvegyék azt a jelentős kiváltságot a Koronától. Ami a Felföldet [High Land] illeti, küldj misszionáriusokat közéjük és támogasd őket, és alapíts ott iskolákat, hogy a saját embereikkel rendelkezzenek, hogy a pásztoraik legyenek, és ne csak az írekre tekintsenek, azért, hogy papokkal támogassák őket, és hozz létre néhány telepet a Skót Egyetem [Scots College] részére Párizsban, azért, hogy fiatalokat neveljenek ki, hogy alkalmasak legyenek erre a misszióra, ennek a megtételére te egyszerre mint jó keresztény és mint jó király köteles vagy.

Ami Írországot illeti, ugyanúgy a Korona érdeke fejleszteni ezt a Királyságot, mint a Birodalom többi részét, mindent, amit csak lehet, úgy rendelj el, hogy a főként a Koronától függjenek [ti. az írek], ez ki fogja elégíteni az őslakosokat, akikre úgy az igazság, mint a hűségük és a legutóbbi háborúban való szenvedéseik viszonzásául különös tekintettel kell lenni. És, hogy fenntartsd a katolikus érdekeket, és, hogy legalább a Királyságok egyikében meglegyen a felsőbbbsége annak a [ti. katolikus] vallás tagjainak, és, hogy jelentékenyebbé tedd őket, nagy gonddal kell viseltetned, hogy azzal civilizáld az ősi családokat, hogy a fő családok fiait

³⁷ A Lords of the Articles a skót parlamentnek az a bizottsága, amely a törvénytervezetek szövegezéséért felelt.

Angliában nevelteted fel, még akár a Korona költségén is, ha az ő teljes saját vagyonuk nem elegendő erre. Ezzel az eszközzel a Koronától jobban fognak függeni, és fokozatosan leszoknak az angolok elleni természetes gyűlöletről, civilizáltabbak lesznek és megtanulják fejleszteni a birtokaikat, azzal, hogy telepeket létesítenek és fejlesztik a földjeiket, ahogy az angolok és a skótok tették, akárhova telepedtek le. Azt a Korona költségére alapított iskolákkal kellene elérni, hogy az őslakosok gyerekeinek az angolt tanítsák, amely fokozatosan kiszorítaná az ír nyelvet, ami pedig az őslakosok zömére is előnyös lenne, akár régi, akár új [családokról van szó], és elősegítené annak az ellenségeskedésnek a csökkenését, ami köztük van.

Ami a Katolikus Papságot illeti, nagy gonddal kell lenni arra, hogy a méltósága rátermett, tanult és példás életvitelű személyekkel valósuljon meg és, hogy megtörjön az a gonosz szokás, amelyet túl hosszán gyakoroltak, az, hogy a fiatalembereket utasításokkal külföldre küldték tanulni, nem lenne baj, ha néhányat az angol egyház püspökei közül ott képeznének, és, hogy iskolákat [Colleges] állítanának fel ott, hogy a fiatalságot ne kötelezzék arra, hogy a tengeren túl tanuljanak.

Ami a Polgári kormányzatot illeti, a régi gyakorlat nagy jó és nem szükséges, hogy bármelyik lényeges ponton megváltozzon, azonban az, hogy katolikusokat alkalmaznak benne [ti. a kormányzatban], az a nemzet tagjai részéről akkora részrehajlással járt, hogy úgy a kormány, mint a nép általában szenved tőle, mivel az ulsteri és munsteri emberek egyike ki nem állhatja a másikat, és a Mac-ek és O'-k³⁸ nem szívlelhetik a Lensterből [Leinster] valókat, mivel ők [ti. a Lensterből valók] (általánosságban véve) azok a régi angol családok, amelyek először hódították meg azt a királyságot, és telepedtek ott le, és még azoknál is kevesebb kedvességgel viseltetnek irántuk, akik utóbb mentek oda. És habár a kereskedelem javának és annak a Királyságnak a fejlesztése érdekében az angol érdekeket támogatni kell, mégis óvakodni kell, hogy nehogy túlzott bizalom legyen irántuk, mivel általában véve rossz lelkületűek, köztársaságpártiak, és senki más, csakis megbízható személyek helyezhetők a helyőrségekbe, amelyből viszont csak kevés kell, mint Kingsale [Kinsale], Duncannon, Galloway, London Derry [Londonderry], Athlone és Charlemont, amely utolsó helyet ki kell bővíteni, hogy egész Észak számára fegyverraktárul szolgáljon.

---

³⁸ A Mac' vagy Mc' és az O' gael nyelven a fia vagy 'fi értelmű előtagok. A skót gael nyelvben, leszámítva a XIX. századi ír bevándorlók neveit, O' előtag nincs. Az ír gael nyelvben ugyanakkor mind a Mac' és ekvivalensei, mind az O' használata bevett.

Nem biztonságos, hogy bárki az ír őslakosok közül kormányzója legyen a fent nevezett helyeknek, sem az, hogy bármilyen [ír] fegyveres csapat állomásozzon ott, csak angolok, skótok vagy idegenek, így nincs kísértés, hogy az őslakosok fellázadjanak, akiknek a természete nagyon bizonytalan, és könnyedén megvezethetik őket a vezetőik és a papság, és nagy türelmetlenséggel viselik az angol igát, és nem lehet a fejükbe verni, hogy a különféle O'-kat és Mac'-eket, akiket megfosztottak a birtokaiktól, mivel az első adandó alkalommal és még korábban is, felkeltek [I.] Jakab király ellen, birtok nélkül kell tartani, és akik mindig készen állnak arra, hogy fegyvert fogjanak az angolok ellen. És törekedj arra, hogy külföldiek behozatalával támogassad őket, és ahhoz, hogy kielégítsd a nemességet és a középbirtokosokat [gentry] és a klánok főnökeit, szükséges, hogy a nemzet különféle ezredeiben szolgáljanak, de Angliában, Skóciában vagy máshol álljanak szolgálatban, semelyik őshonos vagy olyan angol, akinek birtoka vagy kiterjedt kapcsolatai vannak abban az országban nem lehet főispán [Lord Lieutenant], akiket pedig három évente cserélni kell, és tilos legyen nekik ott földet vásárolniuk.

Légy óvatos, amikor a fő minisztereidet [Ministers] kiválasztod, ez az utolsó dolog, ami téged érint, lehetetlenség egy fejedelem számára, hogy mindezt egymaga csinálja. Nekik [ti. a minisztereknek] nemcsak, hogy jó eszűeknek és józan ítéletűeknek kell lenniük, de feddhetetlennek és a kereszténységgel [ti. keresztény erkölccsel] is jól megerősítettnek, és hogy ez [ti. keresztény erkölcs] megjelenjen az életvitelükben. Soha se bízz meg léha emberben vagy olyanban, aki a cselekedeteivel vagy a megszólalásaival profánnak mutatja magát, vagy aki hajlik az ateizmus felé. Hiszen hogyan várhatod el azt, hogy azok, akik minden nap a Mindenható Istennel dacolnak, igazán őszinték lehetnek a Királyukhoz, mivel amikor az, ami szerintük keresztezi a világi érdekeiket, nem egyeztethető össze a hűségükkel? Tudván ezeket és tapasztalatból beszélve, csak egy valakit ismertem az ilyen [ti. őszinte] emberek közül, nevezetesen Lord Cliffordot,³⁹ a néhai király, a bátyám miniszterét, aki mindvégig hűséggel és becstelenség nélkül szolgálta őt. Hagyd, hogy lássák, hogy teljes bizalommal és hittel vagy irántuk, de ne hagyd, hogy rád telepedjenek, a pártfogás és a kedvezmények, amelyeket nyújtasz, azoknak jusson, akik fölé őket [ti. a minisztereket] helyezted. Véd az eszedbe, hogy ők [ti. a miniszterek] teljes mértékben neked köszönhetik azt [ti. a miniszterséget] és nem pedig másoknak, sem a saját helyezkedésüknek. Hallgass meg mindenkit annyira, hogy jó embernek ismerjenek, és, hogy valóságghűen legyél tájékoztatva a teljes igazságról,

---

³⁹ Thomas Clifford (1630–1673)

amelyről mások talán nem akarják, hogy neked informálva kellene lenned. Ugyanezzel a gondossággal kellene kiválasztanod a házi szolgálókat és mindazokat, akiket bizalmi állásokban alkalmazol, mivel a már fent adott érveken kívül ez minden jó embert arra készíten, hogy szeressen téged, és másokat pedig arra ösztönöz, hogy keresztényebb életet éljenek, vagy legalább meggátolja őket a nyilvános botránytól, amikor látják, hogy a profán és léha életet helyteleníted, és ne hagyd, hogy bármelyik katolikus ezek alól a szabályok alól mentesüljön, talán joggal mondhatom, hogy nekik a protestánsoknál kevésbé lehet megbocsátani, mivel őket jobban kioktatták, és ez arra nevel téged, csakúgy, mint őket (úgy értem a katolikusokat), hogy minden cselekedetükben gondosabbak és körültekintőbbek legyenek, te miközben kormányzol, és ők, amikor protestánsok között élnek, akik szóvá teszik és megrójják a legkisebb botlást is, amit te vagy bárki a hitsorsosaid közül tesz, és ezeket az okokat [ti. botlást] jobban kifogásolják, mint az igazi hitet, amely a mi szent vallásunk melletti kitartásra és támogatására készíten minket. És hogyan győzhetjük meg őket arról, hogy a miénk az igaz hit, amit az áldott Megmentőnkől és az Apostolaitól nyertünk, annál jobban, mint, hogy felvesszük a keresztjét és követjük az ő példáikat, és arra törekszünk, hogy a tökéletesség magasságáig érjünk fel, és, hogy ne utasítsunk el semmit, ami hozzásegíthet ahhoz, ami egyezik valakinek az elhivatottságával. Jó kormányzókat és nevelőket adtam neked, ahhoz, hogy mind a kereszténységre, mind az erkölcsre jól tanítsanak, amelyek a gyakorlatban azzal a különbséggel nagyon jól kiegyeznek egymással, hogy mindaz, aki jó keresztény, az bizonyára erkölcsös ember is, de ugyanez a következmény nem mindig ered az erkölcsből [ti. aki erkölcsös, az nem feltétlenül jó keresztény is], és amikor Istennek tetsző lesz, hogy a nagykorúságot elhozza számodra, ne feledd a jó tanításokat, amelyeket kaptál.

Óvakodj attól, hogy amikor kiválasztod az állami hivatalnokokat [Officers of State] és az összes családtagodat, még azokat is, akiknek a tisztségeit az előbbieken nem emeltem ki, pénzért, szívességekért vagy előnyökért visszaéléssel silány embereket helyezz olyan tisztségekbe, mint

a királyi udvartartás nemesei [Esquires of the body],

a király magánlakosztályának szolgálói [Gentlemen of the privy Chamber],

mind a Magánlakosztály és mind a Személyes Jelenlét és az Évnegyedes Szolgálat szolgálói [Gentlemen Hushers both of the Privy Chamber and Presence and Quarter Wayters],

a személyes testőrség [Gentlemen Pensionarys],

a testőrök [Yeamen of the Garde].

A régi módszer nagyon jó volt, amit a király, a bátyám visszahelyezéséig a trónra, nem szakítottak meg.

A felállítandó polgári tisztségek:

miniszter [Secretary of State],

udvartartásmester [Chamberland of the Household],

a királyi szék legénye [Groom of the Stool],

lovázmester [Master of the Horse],

kincstár, főjogtanácsos és főjogtanácsos-helyettes [Treasury, Atturny and Solicitor].

Katonai alkalmazottak:

tengernagy [Admiral],

általános tisztviselők a szárazföldi erőknél [General Officers of the Land forces],

a tüzérség, erődítmények és a hadtáp vezetője [Master of the Ordinance],

a seregszemlék vezetője [Commissary General of the Musters].

Kincstár:

Sehogy máshogy, csakis bizottságban [Commission] [testületben állítsd fel], mert az igazgatása túl nagy egy ember számára, jó lenne, ha csak a biztosok [Commissionarys] számából (amelynek ötnek kellene lenni) egy olyan biztos [Commissionary] lenne, aki a vámokért [Customs] felel.

Érdeklődj mindig a [bejövő] illetékek felől.

A Titkárt [Secretary] mindig a király nevezze ki, a többiek most a

miniszterek [Secretarys of State],

akiknek a száma négy kell, hogy legyen:

egy a külügyekre,
 egy a belügyekre,
 egy a hadügyekre,
 egy a tengerészetre.

Egyik se szedhessen illetéket.

Minden egyes tisztviselőjüket [Clarks] a király nevezze ki, akinek meglegyen a joga [Warrants], hogy így tegyen és a járandóság is, amelyet adhat nekik, és, hogy a helyükön maradjanak, habár a miniszter [Secretary] is meghalhat vagy elmozdíthatják, a főkönyveket a hivatalban kell tárolni, hogy minden év végén, a titkár [Secretary] gondosan áttekintse azokat a szerződéseket, hivatalos leveleket és mindazokat a más iratokat, amelyeknek az irattárban kell lenniük, és amelyeket oda meg kell küldeni. Az előző módszer felülvizsgálatához járj utána,

hogy szükséges-e az ilyen irattár léte,

hogy legyen-e [kirótt] illeték, vagy egyáltalán nem.

[Továbbá, hogy] Milyen javadalmazást adj a minisztereknek, a hivatalnokaiknak és a hivatalnokaik beosztottainak.

Ne különíts el pénzt a hírszerzésre.

Állíts fel módszert, hogyan működtesd azt.

Semmilyen hivatalt ne adjanak el csak súlyos büntetés terhe mellett, de az illendőség kedvéért az érdekében [annak, aki hivatalt venne] írjanak a fő hivatalnoknak [Chief Officer], hogy javasolja őt a királynak. Ha egy ilyen hivatalnok ezt nem teszi meg, a kérelmező bármelyik barátja írhat, vagy egyenesen kérvényezheti a királynál. A fő hivatalnok bármilyen üresedés esetén értesítse arról a királyt, és ismerje meg az ő akaratát.

Azt az illetéktelen [mellék]jövedelmet, amelyet ártalmas szokással az udvartartásmester [Chamberland of the Household], a lovászmester [Master of the Horse] vagy más alacsony vagy magas beosztású hivatalnokok úztek, csakúgy, mint a tengernagy, aki egészen a néhai király [ti. II. Károly] idejéig élvezte azt [ti. a mellékjövedelmet], meg kell szüntetni.

A főjogtanácsos és a főjogtanácsos-helyettes [Attorney and Solicitor General] senki mástól, csak a királytól fogadjon el fizetséget, amelynek magasnak kell lennie.

Néhány eszes fiatal jogász a koronától kapjon javadalmazást, hogy magukat a királyi prerogátiva tanulmányozásának szenteljék, és az ilyenek, ha képesek rá, töltsék be a fent nevezett pozíciókat.

A kancellár ne legyen jogász, nemesember vagy püspök.

A Kincstár öt biztosa [Commissioner] közül három legyen anglikán, egy katolikus és egy disszenter.

Ne legyen se admirálisa, se biztosa a tengerészetnek.

A kormány tanácsosai [Cabinet Councillors] közül legyen kettő miniszter [Secretary of State], hadügyminiszter [Secretary of War], tengerészeti miniszter [Secretary of Admiralty], a Kincstár első biztosa [First Commissioner of Treasury] és két másik.

A miniszterek közül az egyik legyen katolikus, a másik protestáns, a hadügyminiszter katolikus, a tengerészeti protestáns.

A főispánok [Lord Lieutenants] kapjanak fizetést, a jó alispánok [Deputy Lieutenant] [is].

Hadsereg, udvartartás, hálószoza [Bed Chamber] szolgálói, a legtöbb katolikus [legyen].

A nagykövetek [Embassador] és nem a küldöttek [Envoyes] katolikusok és protestánsok [legyenek].

Annyi katolikus legyen a hadseregben, amennyi csak lehet, anglikán és disszenter néhány.

ford. Rigó Balázs

***

A néhai Jakab király intelmei fiához [London 1703]

Az Olvasóhoz

Ennek a nagy fejedelemnek az intelmei a fiához, feltételezem, talán biztonsággal, mentegetőzés nélkül a világ tudomására hozhatók lettek volna, ha nem lenne néhány dolog, amelyeket részemről, nyomdászkiadás és kiadóként ne tartanék feltétlenül szükségesnek előrebecsátani.

Először is, úgy gondolom, hogy engem illet, hogy tudassam az Olvasóval, hogy az alábbi kis könyvet annyira ünnepélyes komolysággal

ajánlották, hogy a leghalványabb kétség sem merülhet fel, hogy ezt a néhai király saját kezűleg írta.

Tisztában vagyok azzal, hogy a világ rosszindulatú és nagyon fogékony arra, hogy hamisan ítéljen, de a kivitel őszintesége és az a megbecsülés, amelyet minden jó kereszténynek bírnia kell ennek a jó fejedelemnek az emléke irányában, remélem, nem csupán számomra szolgálja igazolásul, hanem a nyilvánosság számára is sikerrel bizonyítja, hogy nincs más szándékos magatartás az iromány kiadása mögött, mint az, hogy mutassa a világnak annak a fejedelemnek az igaz szellemét.

Talán néhány rosszakaró azt fogja mondani, hogy ez csalás, amelyet a világra kényszerítettek. Hogy kedvére tegyünk ezen embereknek, az eredeti példány áll rendelkezésre avégett, hogy azt az Önök alázatos szolgája kinyomtassa.

A néhai Jakab király intelmei fiához

A királyok senki másnak nem, kizárólag csak Istennek felelősek a cselekedeteikért, és ezért úgy kell élniük, hogy sokkal nagyobb figyelemmel legyenek magukra, mint azok, akik alacsonyabb rangúak.

És amiként az alattvalóknak hűséges engedelmisséggel kell tartozniuk királyuknak és az ő törvényeinek, úgy köteles a király is az ő részéről különleges gondnal adózni az alattvalók jólétének, valamint atyai szeretettel viseltetni feléjük. Ebből következően, ezért Te, fiam, az alattvalóim között az első vagy rangban és arra születél, hogy a királyuk légy. Úgy gondolom, hogy én magam mint királyod és atyád köteles vagyok a következő intelmeket adni számodra, amelyeket a te és az én életkorom körülményei, valamint az ügyeim jelenlegi állása különösen megkövetelnek.

I.

Szolgálj Istent, miként jó kereszténynek kell, és tedd magadat az egyház számára méltó gyermekké, amitől ne hagyj, hogy bármilyen különös jelentőségből fakadó emberi megfontolás képes legyen elválasztani. Tartsd mindig szem előtt azt a nagy igazságot, hogy egy napon a királyok, a hercegek és a világ nagy emberei számot kell, hogy adjanak életükről és viselkedésükről Isten rettegett bírósága előtt, ahol

mindenkit a saját cselekedetei alapján ítélnék meg. Hagyd, hogy ez az elmélkedés gyakran a gondolataidba férkőzzön, mégpedig azért, mert nem abból a célból jöttél a világra, hogy hódolj a szenvedélyeidnek, hogy hajhászd az örömeiket, hanem azért, hogy dicsőítsd az Istent, aki által a királyok uralkodnak, és akinek a különleges védelme nélkül semelyik vállalat sem koronázhatja siker. Szolgálj tehát az Istent fiatalságod napjaiban, és elnyered érte a jutalmadat az élet mezején.

Fogj tehát hozzá idejekorán, hogy ne szenvedjen késedelmet ez az elsődleges kötelesség: sohasem szabad elfelejtened, hogy nagy emberektől, nagy tetteket várnak, és minél inkább kitűnnek méltóságban, annál inkább ki kell tűnniük erényekben is az egyszerűbb emberek közül. A példamutatásuk nagy kényszerítőerővel rendelkeznek, legyen akár jó, akár rossz, általánosságban követni fogják.

II.

Vedd figyelembe, hogy a király nem lehet boldog, hacsak az alattvalói nem gondtalanok, és hogy a nép szabadsága és tulajdona nem lehet biztonságban, hacsak a királynak nincsen meg az eszköze és a hatalma, hogy megoltalmazza és megvédelmezze azokat: ezért ne kérkedj a királyi előjogaid egyikével sem, de mindemellett légy figyelmes arra, hogy ne ébressz irigységet az alattvalóidban, se ne zavard meg őket javaik háborítatlan birtoklásában vagy vallásuk gyakorlásában. Vedd mindig tekintetbe a jognak ezt a nagyszerű tanítását, hogy ne tégy olyat mással, amelyet te sem szeretnél, hogy veled tegyenek. Ne okozz szenvedést akármilyen méltóságú vagy hatalmú embernek azáltal, hogy az embereket prédaként kezeled, vagy, hogy elnyomod őket zaklatásból indított keresetekkel, kényszerítéssel vagy más erőszakos vagy jogtalan praktikával. Mondtam neked, és ez természetesen igaz, hogy a királynak a népe atyjának kell lennie, és ebből következően mindnyájuk iránt egy szülő gyengédségével kell viseltetnie.

III.

Törekedj, hogy békében és baráti összhangban élj a szomszédos fejedelmekkel; és ne győzesd meg magad, hogy a királyok ugyanazt az igazságtalanságot követhetik el, mint a tolvajok, akik a közutakon, vagy a kalózok, akik a tengeren mindent a saját magukévé téve rabolnak, és akiket Isten szigorú ítéletével kell megbüntetni. Ne engedj a becsváagnak vagy a hamis dicsőség vágyának, hogy azok annyira elcsábítsanak, hogy

elfeledd Isten vagy a természet kitűnő tanítását, amelyeket fent említettem: ne tégy olyat mással, amelyet te sem szeretnél, hogy veled tegyenek; soha se hallgass azok gonosz tanácsaira, akik arról kísérelnek meggyőzni, hogy a birtokaidat jogtalan szerzéssel növeld meg, sőt inkább legyél elégedett azzal, ami a te sajátod.

IV.

Használd ki minden igyekezetedet, hogy törvénnyel lelkiismereti szabadságot honosíts meg a birodalmadban: és bármilyen ok vagy nehézség is jelenjen meg, hogy eltérítsen ettől a vállalásodtól, légy biztos abban, hogy nem hagysz fel vele, mindaddig, amíg el nem értél erre a pontra [ti. lelkiismereti szabadságra], és azt nem látod, hogy ez megvalósul. Isten különleges kegye és rendkívüli kitüntetése az, hogy az ő szent hite által megvilágosodj, és hogy az igaz vallás kötelékébe hívjon, amely felé kellem és mérséklet, jó irány- és példamutatás természetesebb eszköz és erőteljesebb mozgatórugó, mint a kényszer és az erőszak.

V.

Ha fiatalságodban alkalmazkods az erény szeretetéhez és gyakorlásához, akkor sokkal könnyebbnek találod az ártatlanságot megőrizni, mint visszaszerezni, amikor az a bűn által elvesz. Vedd tekintetbe a jó iránymutatásokat, amelyeket azért adtak Neked, hogy elkerüld a tétlenséget, és amelyek távol tartják a gonosz társaságot. A henyélés az, amely mindenfajta kísértésre fogékonyra tesz, a rossz társaság pedig mérge, amely észrevétlenül ragállyal tölti el a lelkedet: ezért a jelenlétedben semmilyen embernek ne engedj, akinek a beszéde gyalázatos vagy szentségtörő, hogy az ő istentelen tréfájával és gúnyolódásával alapjaiban kísérelje meg megrengetni magát a kereszténységet azáltal, hogy a vallás legszentebb és legkegyesebb gyakorlását nevetség tárgyává teszi.

VI.

Semmi sem veszedelmesebb az emberre, a legnagyobb emberre nézve sem, mint az, hogy teret engedjen a nők iránt érzett törvénytelen szerelem szertelen szenvedélyének. Ez minden más bűn közül a legcsábítóbb, és ezen a legnehezebb úrrá lenni, hacsak nem vagy elég elővigyázatos, hogy elnyomd és elfojtsd azt már az első megjelenésekor. Ez a bűn a legegységesebb és nagyon gyakori a fiatalság között. Nagyon

kevesek tekintik ezt abban a korban igazán nagy veszélynek, de könnyen engedik magukat a rossz példák, a természetük révén történő megvesztegetés és az ördög sugalmi által elcsábítani. A legnagyobb kötelességed, hogy különösen eziránt legyél óvatos, és figyelembe véve a származásodat és azt a rangot, amelybe Isten helyezte e világon, saját magad őrkdj efelett: mert azok, akik a legmagasabban vannak, a legvédtelenebbek; különösen, ha az életük békével, jóléttel és bőséggel teli. Mindenek fölött azonban, Dávid szörnyű példájára való emlékezés az, amely kötelez téged az erre a bűnre való folyamatos éberségre. Ez a király alighogy Izrael trónjára ült, éppen csak futó pillantást vetett egy nőre, akinek valamilyen kihívó testtartása volt és a szíve máris a nő szépségének a csábításától szenvedett, és nyomban elfelejtette mindazokat a csodákat és nagyszerű dolgokat, amelyeket Isten érte tett; és ettől fogva először a házasságtörés bűnébe esett, majd pedig a gyilkosságéba. Én kérem Istent, hogy mindazok, akiket ugyanaz a balszerencse sújt, mint őt [Dávidot], hogy ebbe a hatalmas bűnbe esnek, az ő bűnhődését is tartsák észben és kövessék a példáját; és soha se felejtsek el a szörnyű fenyítések és azt a szeretetet, amellyel Isten ezen a világon azért büntette őt, hogy talán boldogabbá tegye a másikon.

VII.

Kemény kézzel irányítsd magadat, és soha se hagyd, hogy a harag legyen a mestered; ez a szenvedély mind utálatos Istennek, mind sértő az embernek; és amíg tart, elveszi az értelmet és a helyes ítéletalkotást attól, aki azt birtokolja: sok nagyszerű ember, aki haragja heves fellobbanását követte, saját pusztulására lelt. A szavakat, amelyek meggondolatlanul hagyják el egy király száját, ritkán felejtik el; és semmi sem tudja ezek miatt az emberek neheztlenségét elfojtani és megállítani őket, hogy bosszút álljanak, csak a személyüket fenyegető nagyobb veszély, vagy a kötelességtudat és a vallás. Ez a szenvedély a fejedelmeket a jó kormányzásra képtelenné teszi; hiszen, hogyan lehet valaki alkalmas másokon uralkodni, ha még azt sem tudja, hogy magának hogyan parancsoljon?

VIII.

A boldogságot ne a lakomákban, multságokban és vigalmakban keresd: sőt, inkább törekedj arra, hogy távol tartsd magad ezektől a kicsapongásoktól, ezek ártalmasak az egészségre és alkalmatlanná tesznek az ügyek vitelére. Továbbá, amikor az iszákosság gonosz szokása

alá kerülünk, az gúzsba köt minket és csak nagy nehézségek árán szabadulhatunk tőle. Az iszákosság számottevő mértékben megrövidíti annak az életét, aki heves természetű, és elbódítja és tompítja azokat, akik flegmatikus alkatúak. Úgy gondolom, hogy nem szükséges tovább fáradnom ennek a témának a taglalásával, mert a civilizált világnak ezen a részén kevés fejedelem van, aki ilyen szegény és silány bűnnek a rabja.

IX.

[Van] egy dolog, amelyre kifejezetten figyelmeztetnem kell téged; soha ne engedd, hogy a fiatalság heve vagy a becsvágyó kívánságok, vagy az önös érdekek, vagy a hízalgók gonosz győzködései átjárjanak, hogy támadó háború iránt kötelezd el magad, hacsak nem tűnik a legnyilvánvalóbban igazságosnak és észszerűnek: máskülönben, ha így teszel, azonnal veszélyben fogsz forogni azzal, hogy mind az emberi, mind az isteni törvényeket megszeged. A királyok és a fejedelmek – hogy megint ismételjük a fent említett összehasonlítást – nem tudják jobban igazolni azt az erőszakot, amelyet a szomszédjaikkal szemben követnek el, [ti.] hogy erőszakkal megtámadják a szomszédjaikat, erőszakkal elfoglalják a városaikat és tartományaikat, – hacsak ez nem igazságos megtorlás útján történik –, mint ahogy a tolvajok a földeken, vagy a kalózok a tengereken tudják igazolni a jogtalan lopásaikat és rablásaikat. Lehetőleg törvényesen, de amikor az szükségessé válik, meg kell védened a birodalmadat, éspedig fegyverrel, hogy erőszakot, erőszakkal torolj meg. Ezt a saját magad és az alattvalóid védelme érdekében meg kell tenned. Jogtalan háborút indítani azonban olyan vállalkozás, amely sok szomorú következményt von maga után, mind az evilági, mind a túlvilági életre nézve. Isten nem fogja megbocsátani a bűnt, hacsak nem történik elégtételadás, amelyet a fejedelmek ritkán nyújtanak. Másodsorban, mi az a nyomor és pusztulás, amelyet a háború nem okoz a tartományokban, és gyakran teljes királyságokban sok ezer ártatlan ember romlása árán? Ezek mellett az általános érvek mellett, amelyek az értelemre hatnak, egy angol királynak mindenki más közül körültekintő figyelemmel kell lennie a különösek [ti. érvek] közül a jó kormányzás céljára is. Mivel ő önmagában a népe segítsége nélkül képtelen lévén a háború terheit viselni, és Anglia népe a pénzét külföldi hódításokra és szerzeményekre hozzájárulásként soha sem hajlandó rendelkezésre bocsátani. Ebből szükségszerűen következik, hogy a háború terheit a király bevételeiből, abból, amit arra rendszeresítettek, hogy a civillistát pótolja, kell, hogy kielégítsék, ami által a királyok rövid időn belül, súlyos adósságokban találják magukat.

X.

Ugyanebből az okból kifolyólag Anglia királyának figyelnie kell arra, hogy a kiadásait keretek között tartsa és, hogy ne haladja meg a bevételeit. Továbbá meg kell tanulnia, mit tehet, ami a népe egyetértését elnyeri, és mi az, ami az ország javát sérti. Ezért, amikor azt találod, hogy bármelyik minisztered a közügyek terén vagy hivatalnokod visszaél a hatalmával, amelyet rábízta, és zaklatja és romlásba dönti a népet, vagy bármilyen más módon elnyomja az alattvalókat, rögtön bocsásd el őket a hivatalukból, és te magad büntesd meg őket; és ne hagyd őket a Parlamentre, ami örömmel fogja őket kivenni a kezed közül, és megbüntetni őket a saját akarata és kénye-kedve szerint. Ez a te hatalmad csökkenésével és azok elkedvetlenedésével jár együtt, akik hűségesen próbálnak meg szolgálni.

XI.

Szorgalommal vedd rá magad arra, hogy az angol kormányzat alkotmányos berendezkedését teljesen megértsd, hogy ezáltal mind Te, mind a te Parlamented azokon a kereteken belül maradjon, amelyeket egyiknek és a másiknak is előírtak. Kísérelj meg mindent megismerni, ami a nemzet kereskedelmét illeti, amelyet létrehoznod, kiterjesztened és minden törvényes módon és eszközzel virágzóvá kell tenned. Ez odahaza a királyságodat gazdaggá, és külföldön téged jelentékennyé tesz. Legfőképpen azonban, a tengerek fontosságát mindenek fölött tartsd szem előtt, amelyek nélkül Anglia nem lehet biztonságban.

Vége.

ford. Rigó Balázs

***

**James II's (1685–1688) Two Advices to his Son (1692, 1703) –
Publication with Hungarian Translation**

Summary

This paper consists of a short introduction to James II's Advices to his son, and the two Advices (of 1692 and 1703) themselves translated for the first time into Hungarian. The introduction describes the controversy of

Clarke's *Life of James II* and its authenticity, besides the circumstances of the origin of the *Advices*. After that it supplies the reader with a short analysis of the two *Advices* by comparing their aims. It reveals the very different style and purpose, though the text itself is very much the same. The comparison of the two texts makes us understand that albeit the latter one was made for propaganda, its text is derived exactly from that of 1692. Therefore, the text of the publication of Clarke's [Dicconson's (?)] work must be authentic, though there are some rather questionable parts of his work. In the Appendix a Hungarian translation of the *Advices* is provided.